This comparative-pragmatic study demonstrates how Gafur Gulam and Mark Twain utilize the metaphorical representation of human and social relations to bring the complex, often harsh realities of their societies to light. By exploring child-adult power dynamics, social inequality, and peer solidarity through the eyes of Qoravoy and Tom Sawyer, both authors reveal how figurative language is used as a tool of survival, subversion, and critique. Gulam's "Shum Bola" uses collectivistic, survivalist metaphors to navigate the class hierarchies of Uzbekistan [1.1.11], while Twain's "Tom Sawyer" relies on individualistic, transactional, and romantic metaphors to expose the conformist, capitalist nature of American frontier life [1.2.12, 1.2.16]. Despite their different cultural settings, both authors share a common goal: using the voice of the mischievous child to challenge adult authority and critique the social inequities of their worlds.

Ultimately, these stories demonstrate that the rogue child's metaphorical language serves as a crucial pragmatic asset—a way to preserve their dignity and carve out a space of freedom in a world that seeks to exploit or contain them [1.1.13, 1.2.16]. This study enhances our understanding of the picaresque genre by illustrating how metaphors act as cognitive and pragmatic tools of social survival across different cultures.

References

1. Gafur Gulam. (1986). *Mukammal asarlar to'plami (6 tomlik)*. Toshkent: Fan. [1.1.11]

2. Mark Twain. (1876). *The Adventures of Tom Sawyer*. American Publishing Company.

3. Lakoff, G., & Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.

4. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge University Press.

5. Gafur Ghulam. (2015). *Shum bola / The Mischievous Boy*. Toshkent. [1.1.13]

6. Mamajonov, S. (1966). *Gafur Gulam's Prose*. Toshkent: Fan. [1.1.11]

7. Scharnhorst, G. (1992). *Critical Essays on The Adventures of Tom Sawyer*. Boston: G. K. Hall & Co. [1.2.16]

OYBEKNING "NAVOIY" ROMANIDAGI METAFORALAR: SEMANTIK-STILISTIK TAHLIL

f.f.f.d. (PhD), dots. Sindorov Lutfulla Kurolovich

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetining Jizzax filiali

sindorov2020@gmail.com, +99893-3751882

Annotatsiya: Mazkur maqolada Oybekning "Navoiy" romani matni asosida metaforalarning semantik-tematik tasnifi va badiiy-uslubiy vazifasi tadqiq etiladi. Roman matnini uzluksiz o'qish metodi asosida olov-alanga, suv obrazlari, yurak-qalb, samoviy jismlar, zoomorfik va metall metaforalari kabi barqaror semantik guruhlar aniqlangan. Tahlil natijalari Oybek badiiy tafakkurining konseptual tuzilishini, shuningdek, uning individual uslubiy mahoratini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: metafora, o‘xshatish, konseptual metafora, semantik-tematik tasnif, badiiy uslub, Oybek, “Navoiy” romani, ot-metafora, fe’l-metafora.

Badiiy asar tilining obrazliligini ta’minlovchi vositalar orasida metafora alohida o‘rin tutadi. Metafora nafaqat so‘zning ko‘chma ma’noda qo‘llanishi, balki yozuvchining badiiy tafakkur tarzi va milliy til boyligidan foydalanish mahoratining ifodasidir. O‘zbek adabiyotining yirik namoyandasi Oybekning “Navoiy” romani o‘zbek tarixiy romanchiligining eng yuksak namunalaridan biri sifatida nafaqat mavzu va g‘oyaviy mazmuni, balki til-uslub xususiyatlari bilan ham alohida tadqiqotga loyiqdir. Roman yuzasidan ko‘plab adabiyotshunoslik va tarixiy-biografik tadqiqotlar olib borilgan bo‘lsa-da [2; 3], uning metaforik tizimi mustaqil lingvopoetik tadqiqot predmeti sifatida deyarli o‘rganilmagan, bu esa mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Metafora tilshunoslikda so‘zning o‘xshashlik asosida ma’no ko‘chishi sifatida ta’riflanadi (Aristotel) [4]. Zamonaviy kognitiv nazariyaga ko‘ra, metafora til hodisasi emas, balki tafakkurning asosiy mexanizmi – bir konseptual soha xususiyatlarining ikkinchi sohaga ko‘chirilishi sifatida talqin etiladi [5]. O‘zbek tilshunosligida R.Qo‘ng‘urov metaforani o‘xshatishdan farqli o‘laroq, qiyoslash unsuri (kabi, singari, -day/-dek) ishtirok etmagan holda ma’noning to‘g‘ridan to‘g‘ri ko‘chishi sifatida belgilaydi [6]. Ushbu farqlash tadqiqot uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qildi: manba sifatida romanning “Sharq” nashriyotidagi nashri [1] olinib, matn uzluksiz o‘qish usulida tahlil qilindi, aniqlangan birliklar sahifa raqamlari bilan qayd etildi.

Tahlil natijalari. Romanda eng izchil qo‘llangan model – **ehtiros/dard – olov** konseptual metaforasidir. Umid, sevgi, g‘azab, qayg‘u kabi ruhiy holatlar olov-alanga obrazi orqali ifodalanadi: “umidlarning yurakdagi alangasi bilan yashadi” (10-b.), “ichingdagi olov bukun yuzlaringda alangalanmoqdadir” (137-b.), “ishqning muqaddas, toza alangasi” (250-b.). Navoiy vafotidan keyingi umumxalq qayg‘usi tasvirida bu model yuqori emotsional zichlikka yetadi: “dardning olovida ko‘mir bo‘lib yondi” (487-b.). Olov metaforasi ijtimoiy-siyosiy ma’noda ham faollashadi: “dushmanlik olovlari yong‘inga aylanur” (414-b.), “adovat alangasida isinib olmoq” (428-b.).

Ikkinchi izchil model – **bilim/xalq – suv** (daryo, dengiz) konseptual metaforasidir. Navoiyning iste’dodi haqida “so‘z dengizidan... durri gavharlar sochdi” (21-b.) deyilsa, uning she’riy qudrati “qatrada daryolarni mavjlantirar, uchqunda quyoshlarni aylantirar” (125-b.) tarzida tasvirlanadi. Xalq esa “shundog‘ bir daryoyi azimki, u toshsa...” (85-b.) metaforasi orqali ulkan, boshqarib bo‘lmas kuch sifatida talqin etiladi, bu esa romanning ijtimoiy-falsafiy qatlamida muhim o‘rin tutadi.

Yurak va qalb obrazlari ko‘pincha olov va suv metaforalari uchun “idish” vazifasini bajaradi (“yuragida shodlik dengizi chayqalardi”, 484-b.), bu – kognitiv tilshunoslikda **yurak – idish** deb ataluvchi universal konseptual metaforaning o‘zbek badiiy tilidagi namoyon bo‘lishidir. Samoviy jismlar (quyosh, oy, yulduz) go‘zallik va ulug‘vorlikni ifodalaydi: “ko‘zlarining qora yulduzi” (54-b.), “misralarning quyosh nuri bilan jilvalangan qora saflari” (239-b.).

Zoomorfik metaforalar qahramonlarning axloqiy-psixologik tipini belgilaydi: burgut obrazi olijanoblik va fojiaviy kurash ramzi sifatida (“yaralangan burgut qudratli qanotlarini tog‘ toshlariga ura-ura”, 411-b.), ilon obrazi esa xiyonat va makkorlik ramzi sifatida qo‘llanadi (“jinoyat iloni... gajaklanib-dikillab qoldi”, 347-b.). Struktur jihatdan ot-metafora (izofa konstruksiyasi: “umidning alangasi”, “xalq dengizi”) va fe’l-metafora (“alangalanmoq”, “mavjlanmoq”, “jilvalanmoq”) teng darajada faol qo‘llanib, ko‘pincha o‘xshatish unsurlari bilan uyg‘unlashgan murakkab tasvirlarni hosil qiladi.

O‘tkazilgan tahlil shuni ko‘rsatadiki, Oybekning “Navoiy” romanida metafora tasodifiy stilistik bezak emas, balki izchil, tizimli badiiy tafakkur vositasidir. Aniqlangan metaforalar bir necha barqaror konseptual modellar atrofida guruhlanib, psixologik tasvir, xarakter yaratish va ijtimoiy-falsafiy umumlashtirish kabi muhim badiiy-funksional vazifalarni bajaradi. Bu – Oybekning o‘zbek tilining ko‘chma ma’no boyliklaridan erkin va ijodiy foydalanish mahoratining yorqin dalilidir. Natijalar kelgusida yozuvchining boshqa asarlari metaforikasini qiyosiy o‘rganish uchun asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Oybek. Navoiy. Roman. // “Asr oshgan asarlar” turkumi. – Toshkent: “Sharq” nashriyot-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi, 2004. – 496 b.

2. Karimov N. Oybek. // O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 6-jild. – Toshkent, 2003.

3. Yoqubov H. Adibning mahorati. – Toshkent: Badiiy adabiyot nashriyoti, 1965.

4. Aristotel. Poetika. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot.

5. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980.

6. Qo‘ng‘urov R. O‘zbek tilining tasviriy vositalari. – Toshkent: Fan, 1977.

7. Sabriddinov A. Oybekning she’riy mahorati. – Toshkent: Fan, 2006.